

'ÇEVRELENEN' İRAN VE TÜRKİYE: DİKKATLİ İYİMSERLİĞE DEVAM?

İran'ın yeniden uluslararası ilgi odağı haline dönüştüğü önümüzdeki dönemde Ankara, Tahran'a kendi perspektifinden bakmayı sürdürmekte, diğer bölgesel ve uluslararası aktörlerden giderek ayrılmaktadır.

Şaban KARDAŞ

İran'ın Obama yönetimi ile vardığı nükleer meselenin çözümlüne dönük anlaşma sonrasında Türkiye'nin İran'la ilişkileri çalkantılı bir seyir izledi. Nükleer anlaşma sonrasında temkinli iyimserlik diye adlandırılabilir bir anlayışla hareket eden Türkiye, yeni dönemde İran politikasını daha esnek bir zeminde şekillendireceğinin de işaretlerini vermişti. Bu anlaşmanın bölgesel düzlemde normalleşmenin ve İran'ın daha yapıcı bir dış politika çizgisini takip etmesinin önünü açabilme potansiyelini görüp bunun getireceği fırsatlara odaklansa da, böylesi bir sürecin önündeki zorlu engellerin varlığını teslim ederek temkinli bir bekleyişe girmiştir. Nitekim arada geçen sürede ikili ilişkilerde bu gerilimden kaynaklı dalgalanmalar eksik olmamıştır. Öte yandan, İran'ın, nükleer anlaşma sonrası kendisinden beklediği şekilde, "hegemonik-yayılmacı bölgesel politikalarından" vazgeçmediği iddiasıyla yeni bir çevreleme politikası ihtimaliyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. İran'ın yeniden uluslararası ilgi odağı haline dönüştüğü önümüzdeki dönemde Ankara, Tahran'a kendi perspektifinden

bakmayı sürdürmekte, diğer bölgesel ve uluslararası aktörlerden giderek ayrılmaktadır. Türkiye'nin İran politikası, uluslararası alanda oluşan İran algısından ziyade, birbirini tamamlayan üç faktöre göre şekillenmeye devam edecektir: ikili ilişkilerin kendine has dinamikleri, Türkiye'nin uluslararası aktörlerle ilişkisi ve bölgesel dinamikler.

İkili-ilişkilerden kaynaklı faktörler

Türkiye-İran ilişkilerinin kendine has dinamikleri Ortadoğu bölgesel sisteminin en önemli yapı taşlarından biridir. Gerek iki ülkenin bölgesel güç dağılımında tuttuğu yer, gerekse de jeopolitik, ekonomik, tarihi, kültürel ve sosyolojik gerçeklikler Türkiye ve İran'ın dış politika yönelimlerine ve birbirlerine dönük politikalarına etki etmiştir. Bu sınırdaş aktörler arasındaki ilişkiler işbirliği ve çatışma sarkacında gidip gelse de, ilişkinin doğası ağırlıklı olarak stratejik rekabet üzerinden tanımlanmıştır. İki taraf farklı projeler üzerinde işbirliğini somutlaştırdıkları dönemlerde dahi, rekabetçi dinamikler kendisini göstermiş ve

ortak hareketin sınırlarını çizmiştir. Öte yandan, tarafların özgül ağırlıkları, birbirlerine doğrudan meydan okumanın stratejik maliyetleri, diğer bölgesel aktör ve süreçlerle birlikte ele alındığında kendi aralarında ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık vb. faktörler nedeniyle Türkiye ve İran arasındaki çatışma dinamikleri de törpülenmiş ve düşmanca bir ilişki biçiminden ziyade rekabet öne çıkmıştır.

Nükleer anlaşma sonrası en fazla merak edilen husus İran'ın bölgede iddia edildiği haliyle "hegemonik ve yayılmacı politikalarını" devam ettirip ettirmeyeceği idi. Nitekim Türk devlet yetkileri İran'a bu doğrultuda uluslararası kamuoyundan getirilen eleştirileri farklı platformla doğrudan ve dolaylı biçimde desteklemişler, benzeri argümanları bizzat kendileri de dillendirmişlerdir. Temkinli iyimserlik yaklaşımı tam da bu tavrı ifade etmektedir ve İran'ın muhataplarında yarattığı endişeleri gidermesi için yapıcı adım atması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye, İran'ın "yayılmacı" addedilen politikalarının kendi yaşamsal çıkar alanlarında karşısına çıktığı durumlarda, en üst

düze yden tepki vermiştir. Özellikle Suriye ve Irak özelinde İran'ın gerek sahadaki uzantıları gerek se de kendi varlığı yoluyla attığı adımların Türkiye'nin önceliklerine ters düşüğü bilinmektedir.

Buna rağmen, İran'ın hege monik-yayılmacı iddialarını sürdürdüğü tezinden hareketle, kendisine karşı daha sert bir politika –ve hatta çevreleme- gündeme gelirken, Türkiye'nin daha farklı bir pozisyonda olduğu görülmektedir. İran'ın bölgeyi domine etmek istediği yönündeki söylem geri plana atılmış, bu aktörle bazı hassas bölgesel dosyalarda birlikte hareket edilmeye başlanmıştır. Bu farklılaşan söylemin arkasında yatan en önemli husus şüphesiz ki ikili ilişkilerin doğasındaki fren-denge mekanizmalarının devreye girip hem Irak'ta hem de Suriye'de belli bir uzlaşmaya varabilmeleridir. Bu dosyalardaki spesifik olarak “kimin kaybedip kimin kazandığından” daha ziyade, karşılıklı bağımlılık-karşılıklı vazgeçilemezlik dinamiklerinin tarafların çatışmasını engelleyerek kontrollü bir rekabet çerçevesinde ortak hareketini dayatması asıl önemli husustur. Önümüzdeki dönemde de bu yapısal durumun devamı ve Türkiye'nin İran'a karşı oluşabilecek cephelerin dışında kalması kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye'nin uluslararası aktörlerle ilişkileri

Türkiye'nin başta Batılı aktörler olmak üzere uluslararası toplumla ilişkileri, İran politikasının önemli bir belirleyicisi olagelmıştır. Hali hazırda İran konusunda uluslararası kamuoyunu şekillendiren ABD, kısmen kendi iç

siyasetindeki tartışmaların da etkisiyle, daha sert bir politika çağrısının da öncülüğünü yapmaktadır. Geleneksel olarak uluslararası alanda en önemli müttefiki adedilen Vaşington'la ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde dahi Ankara, İran'a karşı geliştirilen sert politikalara mesafeli yaklaşmıştır. Özellikle dış politika yapımında bölgesel hassasiyetlerin öne çıkmasıyla bölgesel ilişkiler ile uluslararası aktörlerle girilen ilişkiler zaman zaman birbirini dengeleyecek şekilde gelişmiştir. Batılı müttefikleriyle sorunlar yaşadığı dönemlerde Türkiye'nin bölgesel aktörlerle bağlarına daha ağırlık verdiği görülmüştür. Yine, Batı dünyasındaki ve uluslararası düzeydeki ayrışmaların ortaya çıktığı dönemlerde, Türkiye'nin ABD politikalarına karşı daha mesafeli yaklaştığı görülmüştür.

Trump yönetimi Obama döneminde geliştirilen İran politikasını revize etme iradesini ortaya koymuş, İran'a dönük baskıyı söylem ve eylem düzeyinde tırmandıran bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yeni yaklaşımın İran'ın 'hegemonik-yayılmacı' davranışlarının sınırlandırılmasına yapacağı potansiyel katkı düşünüldüğünde, Türkiye'nin daha sert bir İran politikasını memnuniyetle karşılaması beklenebilir. Fakat, ABD'nin gerek ikili ilişkilerde gerekse de bölgesel politikalarda Türkiye'nin önceliklerini göz ardı ettiği ve çıkarları hilafına davrandığı düşüncesi Türk karar vericileri nezdinde yaygın bir kanaat haline almıştır. Özellikle İran'la bazı meselelerde 'çözüm ortağı' olarak çalışmaya başladığı düşünülürse, Ankara'nın yeni dönemde Tahran

karşısı yapılanmaların dışında kalma ihtimali daha kuvvetlidir.

Bölgesel dinamikler

İran, Ortadoğu bölgesel sistemindeki uyumsuzlukların pek çoğuna doğrudan ve dolaylı müdahildir ve diğer bölgesel aktörlerle karmaşık bir dostluk-düşmanlık ilişkisi geliştirmiştir. Bu bağlamda, Ankara'nın Tahran politikası da onun bölgesel denklemdeki konumunu dikkate alarak oluşmaktadır. İran'ın bir yandan Suudi Arabistan'la öte yandan İsrail'le ilişkileri bölgesel düzlemde Türkiye'nin en fazla dikkate aldığı hususlardır. Suudi Arabistan'la farklı dosyalarda ortak bir zemin arayan Türkiye, son dönemde bu ülkenin takip ettiği bölgesel politikalardan giderek ayrılmaktadır. Yine, İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesine dönük adımlar çok olumlu sonuç vermemiştir. Bu anlamda, İran-karşısı yeni oluşan uluslararası cephenin bölgede öncülüğünü yapan bu aktörlerle Türkiye'nin ilişkilerinin mevcut seyri, Ankara'nın bu yapılanmanın dışında kalma iradesini güçlendirmektedir. Öte yandan, bir başka yapısal fark da gözden kaçırılmamalıdır. Diğer aktörlerin İran politikaları dini-mezhebi tonlarda özcü bir kökene de sahipken, Türkiye'nin İran'ın bölgedeki 'hegemonik-yayılmacı' politikalarına tepkisi daha çok *Reelpolitik* kökenlere dayanmaktadır. İran'dan yaşamsal tehdit algılayan diğer aktörlerden farklı olarak, Türkiye'nin İran'la stratejik rekabetini yönetebileceği çevreleme dışında yollar da mevcuttur. ○

ORSAM Başkanı, Doç. Dr., TOBB-ETÜ